

B O G A N M E L D E L S E R

Børge O. Madsen: Familiens økonomiske livsløb. Et studie af familiens forbrugsadfærd på forskellige livsløbs-stadier. Skrifter fra Institutet for Salgsorganisation og Reklame, Einer Harcks forlag, København, 1964. 230 sider, pris 23,75 kr.

I USA har man i efterkrigsårene med centrum i Michigan University Survey Research Center arbejdet intenst med teorien for husholdningernes eller familiernes økonomiske adfærd. Den »forklaring« af forbrug og opsparing, som de gængse forbrugs- og opsparingsrelationer kunne give, blev fundet utilfredsstillende – og ikke uden grund; til nød kunne man give en nogenlunde dækkende beskrivelse af forbruget af de daglige fornødheder ved disse »førkrigsmodeller«, hvor husstandsindkomsten eventuelt suppleret med visse demografiske kendetegn var den eneste forklarende variabel. Men når det gjaldt det stærkt ekspanderende forbrug af varige goder, kom disse simple relationer til kort. Ved en dynamisering af forbrugs- og indtægts relationerne, hvor indtægts- og udgiftsforløbet over en kortere eller længere periode inddrages, kan man pynte en del på modellernes forklaringsværdi, men der er fortsat en meget stor uforklaret variation tilbage. Hvis man derfor opstiller det rimelige krav til teorien, at den skal være i stand til at forklare eller blot beskrive familiernes forbrugsadfærd på en sådan måde, at kun en mindre del af variationen mellem de enkelte familiers forbrugsudgifter er uforklaret restvariation, må man konstatere, at teorien på dette område fortsat har en lang vej igen.

Men udover en dynamisering af de gængse forbrugsmodeller er der naturligvis også mulighed for at inddrage flere forklarende variable i beskrivelsen. Social status, bopæl og husstandstype er eksempler på sådanne supplerende variable, som i forening med et udtryk for familiernes indkomst er be-

nyttet til at opnå større træfsikkerhed i forbrugsbeskrivelsen. Man må imidlertid blot gøre sig klart, at jo flere variable man inddrager – og talrige undersøgelser har godtgjort, at et meget stort antal variable kan yde signifikante bidrag til forbrugsbeskrivelsen, blot observationsmaterialet er stort nok og målemetoderne tilstrækkeligt fintmærkende – desto vanskeligere bliver det at anvende forbrugsmodellerne indenfor mange af de felter, hvor man traditionelt har benyttet dem, f.eks. til aggregationsformål, når man ønsker fra mikroplanet at bevæge sig til makroplanet, eller til prognoseformål, når man ønsker at forudberegne forbruget ud fra alternative værdier af de forklarende variable. Der må derfor stilles ganske store krav til nye uafhængige variables forklaringsværdi, for at det skal lønne sig at inddrage dem i beskrivelsen.

Er de enkelte familiers placering i »livsløbet« nu en sådan stærkt udslagsgivende variabel i familiernes forbrugsadfærd? Dette er emnet for Børge O. Madsens bog, og eftersom denne variabel med held har været benyttet i flere af Michigan-Universitetets analyser af amerikanske familiers økonomiske adfærd, er det meget fortjenstfuldt, at denne nye dimension i forbrugsbeskrivelsen nu præsenteres for danske læsere.

Bogen, som oprindeligt er udarbejdet som licentiatafhandling ved Handelshøjskolens Institut for Salgsorganisation og Reklame, giver i kapitel 1 og 2 en kortfattet diskussion af begrebet »familiens livsløb« samt referater af udenlandske undersøgelser, hvor familiens livsløb indgår som en vigtig forklarende variabel. I disse to indledende kapitler refereres tillige ganske kort de gængse forbrugsteorier, ligesom det i afhandlingen benyttede empiriske materiale vedrørende familiens indkomst og forbrug præsenteres. Det drejer sig især om tre empiriske materialer, nemlig en omfattende

B O G A N M E L D E L S E R

Børge O. Madsen: Familiens økonomiske livsløb. Et studie af familiens forbrugsadfærd på forskellige livsløbs-stadier. Skrifter fra Institutet for Salgsorganisation og Reklame, Einer Harcks forlag, København, 1964. 230 sider, pris 23,75 kr.

I USA har man i efterkrigsårene med centrum i Michigan University Survey Research Center arbejdet intenst med teorien for husholdningernes eller familiernes økonomiske adfærd. Den »forklaring« af forbrug og opsparing, som de gængse forbrugs- og opsparingsrelationer kunne give, blev fundet utilfredsstillende – og ikke uden grund; til nød kunne man give en nogenlunde dækkende beskrivelse af forbruget af de daglige fornødheder ved disse »førkrigsmodeller«, hvor husstandsindkomsten eventuelt suppleret med visse demografiske kendetegn var den eneste forklarende variabel. Men når det gjaldt det stærkt ekspanderende forbrug af varige goder, kom disse simple relationer til kort. Ved en dynamisering af forbrugs- og indtægts relationerne, hvor indtægts- og udgiftsforløbet over en kortere eller længere periode inddrages, kan man pynte en del på modellernes forklaringsværdi, men der er fortsat en meget stor uforklaret variation tilbage. Hvis man derfor opstiller det rimelige krav til teorien, at den skal være i stand til at forklare eller blot beskrive familiernes forbrugsadfærd på en sådan måde, at kun en mindre del af variationen mellem de enkelte familiers forbrugsudgifter er uforklaret restvariation, må man konstatere, at teorien på dette område fortsat har en lang vej igen.

Men udover en dynamisering af de gængse forbrugsmodeller er der naturligvis også mulighed for at inddrage flere forklarende variable i beskrivelsen. Social status, bopæl og husstandstype er eksempler på sådanne supplerende variable, som i forening med et udtryk for familiernes indkomst er be-

nyttet til at opnå større træfsikkerhed i forbrugsbeskrivelsen. Man må imidlertid blot gøre sig klart, at jo flere variable man inddrager – og talrige undersøgelser har godtgjort, at et meget stort antal variable kan yde signifikante bidrag til forbrugsbeskrivelsen, blot observationsmaterialet er stort nok og målemetoderne tilstrækkeligt fintmærkende – desto vanskeligere bliver det at anvende forbrugsmodellerne indenfor mange af de felter, hvor man traditionelt har benyttet dem, f.eks. til aggregationsformål, når man ønsker fra mikroplanet at bevæge sig til makroplanet, eller til prognoseformål, når man ønsker at forudberegne forbruget ud fra alternative værdier af de forklarende variable. Der må derfor stilles ganske store krav til nye uafhængige variables forklaringsværdi, for at det skal lønne sig at inddrage dem i beskrivelsen.

Er de enkelte familiers placering i »livsløbet« nu en sådan stærkt udslagsgivende variabel i familiernes forbrugsadfærd? Dette er emnet for Børge O. Madsens bog, og eftersom denne variabel med held har været benyttet i flere af Michigan-Universitetets analyser af amerikanske familiers økonomiske adfærd, er det meget fortjenstfuldt, at denne nye dimension i forbrugsbeskrivelsen nu præsenteres for danske læsere.

Bogen, som oprindeligt er udarbejdet som licentiatafhandling ved Handelshøjskolens Institut for Salgsorganisation og Reklame, giver i kapitel 1 og 2 en kortfattet diskussion af begrebet »familiens livsløb« samt referater af udenlandske undersøgelser, hvor familiens livsløb indgår som en vigtig forklarende variabel. I disse to indledende kapitler refereres tillige ganske kort de gængse forbrugsteorier, ligesom det i afhandlingen benyttede empiriske materiale vedrørende familiens indkomst og forbrug præsenteres. Det drejer sig især om tre empiriske materialer, nemlig en omfattende

amerikansk undersøgelse af 10.000 familiers økonomiske forhold, Det statistiske Departements lønmodtagerundersøgelse for året 1955, samt et materiale fra Gallup Institutet vedrørende danske familiers besiddelse af varige goder.

I kapitel 3 fremsætter forfatteren derpå de hypoteser for forbrugseffekten af familiens placering i livsløbet, som må anses relevant for danske forhold, og i kapitel 4 forsøges en afprøvning af disse hypoteser, medens et afsluttende kapitel 5 giver en sammenfattende vurdering af familiens livsløb som forklarende variabel i forbrugsbeskrivelsen.

Introduktionen af familiens livsløbsplacering repræsenterer jo en ny synsvinkel i beskrivelsen af familiernes økonomiske adfærd, men Børge O. Madsen kunne have understreget endnu stærkere, end han gør i de to indledende kapitler, at denne nye synsvinkel med fordel kan anlægges overfor adskillige andre økonomiske problemstillinger end netop husholdningernes forbrugsadfærd. Analysen af indkomstfordelinger kunne således føres et væsentligt skridt videre, dersom indkomsthedernes placering i »livsløbet« blev inddraget som ny uafhængig variabel. Værdien af udsagn om en udvikling henimod større eller mindre skævhed i indkomstfordelingen er selvsagt stærkt afhængig af, om denne udvikling evt. er fremkaldt af, at antallet af unge under uddannelse + ældre på pension overfor antallet af indkomstheder i de såkaldte produktive aldersklasser er blevet forrykket. Dette fører direkte over i, at også skattepolitikken ville kunne belyses betydeligt mere fyldestgørende, dersom livsløbs-synsvinklen blev anvendt, og det samme gælder selvsagt store områder af socialpolitikken. I det hele taget kan man vel sige, at denne nye variabel bliver relevant i samme omfang som familiepolitiske elementer indgår i problemerne. Det er ligeledes åbenbart, at den konkrete udformning af livsløbsvariablen må bero på det foreliggende anvendelsesområde. I visse relationer er måske husstandsstørrelsen et vigtigt element, i andre relationer

spiller de enkelte medlemmers alder og køn en dominerende rolle, men det afgørende er hver gang, at man opgiver forestillingen om *familien* eller *husstanden*, eller *indkomstheden* som en på forhånd given størrelse og i stedet lader familie- eller husstandsbegrebets forskellige variationer indgå i analysen.

Til den foreliggende forbrugsbeskrivelse benytter Børge O. Madsen følgende livsløbsstadier

1. Yngre enlig
2. Yngre (under 40 år) ægtepar uden børn
3. Yngre (under 40 år) ægtepar med børn
4. Ældre ægtepar med børn
5. Ældre ægtepar uden børn
6. Ældre enlig.

Selv om der vil være mange mellemformer og derfor opstå tvivlstilfælde ved klassificeringen af de enkelte familier, er der dog ingen tvivl om, at disse 6 stadier repræsenterer typiske forskelle i familiernes struktur, og at livsløbsvariablen relevans vil kunne testes ved anvendelse af den således specificerede variabel.

Det næste problem bliver da at finde empirisk materiale, hvorpå en livsløbs-teori kan afprøves, og her har forfatteren ikke haft de bedste muligheder. I de få nogenlunde fyldestgørende husstandsundersøgelser af forbrugsforhold, der foreligger for Danmarks vedkommende, det vil i realiteten sige de af Statistisk Departement gennemførte forbrugsundersøgelser, har man ikke forsøgt at karakterisere familierne efter livsløbsplacering, og forfatteren har derfor været nødsaget til dels at ty til amerikansk materiale og tillempe resultaterne efter danske forhold, dels at anvende mindre fyldestgørende danske undersøgelser som f. eks. Gallupinstituttets materiale vedrørende familiers *besiddelse* af visse varige goder, medens han ved gennemgang af Det statistiske Departements forbrugsundersøgelser har været henvist til at benytte husstandsoverhovedets alder som tilnærmet udtryk for livsløbsplaceringen. Børge O. Madsens afhandling er derfor

i højere grad blevet en common sense gennemgang af livsløbsvariablenes betydning for familiernes forbrugsadfærd illustreret med visse eksempler, end den er blevet den mere omfattende empiriske analyse, som både forfatter og læser utvivlsomt ville have foretrukket. – Med publiceringen af det detaljerede grundmateriale fra Departementets 1955-forbrugsundersøgelse, hvori både husstandens sammensætning og oprettelsesår er angivet, ville en noget mere tilfredsstillende analyse have været mulig, men dette materiale forelå ikke publiceret, da Børge O. Madsens analyse stod på.

På denne baggrund bliver da bogens kapitel 3, hvori et antal hypoteser for livsløbets betydning for forbruget af nogle hovedgrupper af varer og tjenester fremsættes og diskuteres, det centrale afsnit i bogen. Selv om mulighederne for empirisk testning af de opstillede hypoteser således er små har forfatteren dog lagt det bånd på hypoteseopstillingen, at man ved en evt. husstandsundersøgelse af forbrugsforhold, hvori livsløbsoplysninger indgår, skal kunne foretage en egentlig hypotesetestning. De hypoteser, der fremsættes, er alle af statistisk karakter: på et givet tidspunkt vil familier på et givet livsløbsstadium udvise de og de kendetegn og familier på andre stadier vise derfra afvigende kendetegn. Forfatteren anser nemlig en dynamisk livsløbsanalyse for praktisk uigennemførlig. Dette problem er formentlig fundamentalt for livsløbsanalysens fremtidige anvendelse. Er man tvunget til at »nøjes« med at anvende denne variabel i statistiske modeller, dvs. inden for tværsnits- eller engangsundersøgelsernes felt, eller vil man få mulighed for at teste dynamiske livsløbsforbrugsmodeller ved observation af familierne under deres passage fra livsløbsstadium til livsløbsstadium?

Anmelderen kan ikke helt dele forfatterens pessimisme på dette felt. Forløbsundersøgelser, hvor man tager de samme familier under luppen med større eller mindre mellemrum over en årrække, bliver mere og mere almindelige, og selv om de praktiske undersøgelsesproblemer er bety-

delige, er de dog ikke uoverstigelige. Når vi alle står opført i centralregistret med ajourførte bopælsoplysninger, vil i øvrigt disse besværligheder blive væsentligt formindsket.

Kapitel 4, hvori visse test af hovedhypoteserne søges gennemført, forekommer nærværende anmelder at være det svageste afsnit i bogen. Det er nødvendigt at slå nogle gevaldige krøller på ræsonnementerne for at få indpasset Galluptallene for familiernes beholdning af varige goder i en model for køb af disse goder og for at få tillempt testresultaterne ifølge det amerikanske grundmateriale til danske forhold. Som stort andet end illustrationer af, hvordan hypoteserne i givet fald ville kunne testes, tjener disse beregninger vel næppe. Man kan derfor fuldt ud tilslutte sig forfatterens afslutende ønsker om, at fremtidige forbrugsundersøgelser, hvad enten de foretages på privat basis eller af offentlige organer, må tage livsløbskendetegn med, således at vi kan få et mere solidt grundlag for at bedømme betydningen af denne variabel for familiernes forbrugsadfærd. Anmelderen vil for egen regning tilføje, at det vil være ønskeligt, om familiernes livsløbsplacering og andre familiepolitiske kendetegn inddrages også i undersøgelser uden for forbrugsanalysens felt.

*Erling Jørgensen**

* Lektor ved Københavns Universitet, cand. polit.

Vagn Madsen: Virksomhedsledelsens problemer i organisatorisk belysning. Gyldendal København 1964. 252 sider. Pris 65,00 kr.

Emnet for denne bog er bevidst afgrænset til den industrielle og den merkantile organisation i den enkelte virksomhed. Når hertil føjes, at synsvinklen på studiet af organisation søges afgrænset til den ledelsesmæssige i modsætning til den sociologiske synsvinkel og informationssynsvinklen, kunne man forledes til at tro, at alle